

Streszczenie rozprawy doktorskiej „Ognisko siły”? Centralny Okręg Przemysłowy 1936-1939 – idea i realizacja

Kwerenda przeprowadzona w zasobach archiwalnych, źródłach drukowanych oraz dogłębne przestudiowanie literatury poświęconej problematyce historii społecznej i gospodarczej Polski okresu międzywojennego doprowadziła do pomysłu stworzenia wszechstronnej monografii Centralnego Okręgu Przemysłowego. Ponadto wnioski, które zrodziły się w trakcie tejże dały podstawę do odpowiedzi na pytanie zawarte w ustalonym w 2013 r. tytule pracy doktorskiej i nawiązujące do jednej z pierwszych prac poświęconych okręgowi centralnemu – autorstwa Melchiora Wańkowicza, czy COP stanowił „ognisko siły”? Duża ilość zgromadzonego materiału przyczyniła się do możliwości przeprowadzenia nie tylko dokładnych, ale mieszczących się w wielu wątkach tematycznych, często związanych z różnymi naukami społecznymi (ekonomicznymi, socjologicznymi i politologicznymi) badań nad największym polskim przedsięwzięciem gospodarczym okresu międzywojennego.

Przedmiotem rozważań jest okręg centralny zajmujący określony teren w centralnej części Polski, na którym w drugiej połowie lat 30. XX w. rozpoczęto, na nieznaną wcześniej skalę, inwestycje infrastrukturalne. Celem było natomiast ukazanie jego roli na tle rozwoju Drugiej Rzeczypospolitej oraz weryfikacja tezy mówiącej, że przedsięwzięcie z lat 1936-1939 rzeczywiście wyróżniało się nie tylko pod względem gospodarczo-przemysłowym, ale również i organizacyjnym, społeczno-ekonomicznym, militarnym, a także częściowo politycznym, propagandowym oraz kulturowym. Metody badawcze mają charakter interdyscyplinarne. W kontekście typologii metod badawczych różnych nauk społecznych zostały zastosowane m.in. metoda geograficzna czy też porównawcza.

Praca została podzielona na trzy rozdziały. W pierwszym przedstawiono kwestie związane z genezą i programem COP-u. Zwrócono także uwagę na ewolucję koncepcji okręgu centralnego oraz powstającego w pierwszej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego tzw. przemysłowego „trójkąta bezpieczeństwa” w Zagłębiu Staropolskim, stanowiącego ważny wstęp do realizacji inwestycji drugiej połowy lat 30. XX wieku w centrum Polski. Przedstawione zostały wszystkie ważne przesłanki realizacji COP-u, w tym sylwetki osób, które położyły podwaliny pod realizację tej inwestycji. Zostały poruszone również kwestie dotyczące: projektu nowego województwa w ramach COP-u, planowania i polityki przestrzennej oraz kwestii wszechstronności idei COP-u. Przeprowadzona w pierwszym rozdziale analiza dowiodła, że COP stanowił inwestycję o charakterze szerokim i

uniwersalnym, zarówno na poziomie sporządzonych planów oraz zamierzonych rezultatów – choćby w kontekście faktu, że COP jako nowy okręg przemysłowy wpłynąć miał, w sposób znaczny, na zmiany administracyjne centrum Drugiej Rzeczypospolitej.

Drugi rozdział poświęcony został aspektom związanym z realizacją COP-u: przemysłowym, komunikacyjnym, energetycznym, surowcowym i infrastrukturalnym. Wskazano przede wszystkim rolę władz państwowych – w tym wojskowych. Poruszono sprawy związane z organizacją podmiotów odpowiedzialnych w zakresie politycznym i administracyjnym m.in. za ogólną politykę samorządową, rynek pracy, przedsiębiorczość prywatną, spółdzielczość, rolnictwo i bezpieczeństwo. Ważną kwestią było także przedstawienie, nie tylko przykładowych, sylwetek osób ze świata nauki, techniki i przemysłu, ale także środowisk pracowników zasłużonych w realizacji i tworzeniu okręgu centralnego. Omówiono ponadto nie tylko rozbudowę najważniejszych zakładów przemysłowych, ale również sprawę budowy nowych i rozbudowy istniejących miast, np. w zakresie budownictwa mieszkaniowego i infrastruktury komunalnej. Ważną tematyką drugiego rozdziału były również sprawy techniczne i finansowe budowy COP-u np. w zakresie poniesionych kosztów, specjalnych ulg inwestycyjnych i stosowanych technologii. Za typowo społeczną stronę realizowanych inwestycji należy uznać m.in. ochronę zdrowia i szkolnictwo. Analiza przeprowadzona w tym rozdziale wskazała na realizację inwestycji i przedsięwzięć COP-u o bardzo szerokiej skali branżowej. Dowiodła ponadto, że tzw. „rejon bezpieczeństwa” stał się, na tle całego kraju, szczególnym obiektem zainteresowania kierowników i decydentów państwa, administracji publicznej oraz bardzo szerokiego spektrum wszelkiego rodzaju podmiotów o proweniencji naukowej, prywatnej lub społecznej.

Rozdział trzeci jest analizą skutków przedsięwzięć COP-u. Uwzględniono w nim również niezrealizowane plany. Szeroko poruszono sprawę rozwoju przedsiębiorczości w COP-ie, która rozwijała się bardzo dynamicznie. Ważną częścią ostatniego rozdziału było przedstawienie wyników przeprowadzonych badań w zakresie tendencji dynamiki zatrudnienia, warunków pracy i wysokości wynagrodzeń. Poziom wzrost zatrudnienia w COP-ie przewyższał wskaźniki ogólnopolskie. W przypadku warunków pracy ich wysoki poziom polegał przede wszystkim na pojawieniu się nowych wyższych standardów w związku z pojawieniem się niespotykanych wcześniej wielkich zakładów przemysłowych. Należy zaznaczyć, że w okresie krótkiego rozwoju COP-u przed wybuchem II wojny światowej silne tendencje rozwojowe odnosiły do wybranych, najintensywniej industrializowanych ośrodków. W kontekście wysokości płac było podobnie, jednakże niektóre zakłady, w szczególności zaś Zakłady Południowe w Stalowej Woli, podbijały dodatkowo wysokość stawek z uwagi na brak

odpowiedniej kategorii pracowników wykwalifikowanych dostępnych na rynku. W kontekście przemian społecznych i gospodarczych COP-u zauważalny był również niedostępny we wcześniej historii wybranych ośrodków silny rozwój i modernizacja. Ze względu na różnorodny poziom rozwoju poszczególnych miast i powiatów oraz nierównomierne tempo inwestycji zauważalny był rozwój wyspowy oraz w ramach różnych branż – zarówno w przestrzeni wiejskiej, jak i miejskiej. Udało się zaobserwować pozytywne perspektywy rozwoju również w obszarze rynku kredytowo-depozytowego, które wynikały w dużej mierze z nastawienia instytucji finansowych wobec firm prywatnych i społeczności lokalnych. Zostały jednak one przekreślone przez wzrost zagrożenia wojennego i idące za tym wycofywanie wkładów oszczędnościowych. Niewielki okazał się ponadto poziom przekształceń struktury społeczno-demograficznej COP-u, który nie nadążał za zmianami w skali ogólnopolskiej, choć te ośrodki miejskie lub przemysłowe, które tworzono zarówno w trakcie tworzenia „trójkąta bezpieczeństwa”, jak i COP-u, miały generalny wpływ na zaistniały poziom przemian, co świadczy jednak o dobrym kierunku realizacji inwestycji w skali całego dwudziestolecia międzywojennego. Budowa COP-u była dobrym motywatorem dla wdrożenia przemian w świadomości społecznej odnośnie właściwych kierunków modernizacji regionu. COP w skali 2-3 lat w sposób istotny wpłynął na szeroko pojęte przemiany administracyjne i perspektywy wniesionych projektów w tym zakresie, a także na sprawę regularnej polityki zabudowy. Za przykłady negatywnych wstrząsów dla regionu wynikłych z dynamicznych inwestycji należy uznać dwie kwestie: rezultaty inwestycji dla finansów samorządu terytorialnego oraz wysokości cen czynszów mieszkalnych oraz wynikłego z tego negatywnego położenia pracowników sektora budżetowego, którzy nie uzyskali szansy na systemowe zwiększenie wynagrodzenia. W obu tych kwestiach nie udało się wypracować, w okresie ostatnich dwóch lat Drugiej Rzeczypospolitej, skutecznej recepty na przezwycięzenie wskazanych problemów. Mimo częściowego upolitycznienia realizowanych przedsięwzięć COP-u można było zauważyć, iż realizowane inwestycje skierowane były do różnych grup społecznych i politycznych, zarówno na poziomie koncepcyjnym, jak i skutków realizacji projektu COP-u. Niezależnie od wszelkich negatywnych skutków inwestycji, które realizowane były z dogmatem zachowania równowagi budżetowej, można zauważyć ogromne społeczne poparcie widoczne chociażby w środkach finansowych i darach rzeczowych ofiarowanych m.in. w poczet Funduszu Obrony Narodowej. Przedstawiona została również ogólna analiza wskazująca na realizację COP-u, jako przykład prawidłowo realizowanej polityki zbrojeniowej.

Wskazane we wstępie dysertacji założenia udało się w ogromnej mierze zrealizować. Rozprawa obejmuje chronologicznie drugą połowę lat trzydziestych XX wieku, ale pewne

wątki dotyczą okresu po drugiej wojnie światowej – szczególnie w zakresie inwestycji niezrealizowanych, choć nie tylko. Jeden z umieszczonych w pracy materiałów, tj. fotografia z zaawansowanych w II połowie lat 40. XX w. inwestycji przy budowie fabryki żelatyny „Bacutil” w Puławach świadczy o kontynuacji inwestycji z czasów budowy COP-u. Dlatego też za ważny postulat dalszych badań nad historią COP-u należy przyjąć przeprowadzenie uniwersalnej weryfikacji skutków uprzemysłowienia w okresie II wojny światowej – poprzez okres powojenny – po współczesność.

Słowa kluczowe: Centralny Okręg Przemysłowy, Druga Rzeczpospolita, inwestycje, przemysł, polityka gospodarcza, przemiany społeczno-gospodarcze, rynek pracy, przedsiębiorczość, infrastruktura społeczna, instytucje publiczne, specjaliści i inżynierowie, administracja terytorialna

Wojciech Chudyk
18.07.2023